

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA (FAL)

PAPILA RA 2 VUMBIRHI (P2)

HUKURI 2023

TIMARAKA: 70

NKARHI: Tiawara ti $2\frac{1}{2}$

Papila leri ra swivutiso ri na tipheji ta 17.

SWITSUNDZUXO NA VUXOKOXOKO

1. Hlaya swiletelo leswi hi vukheta u nga si sungula ku hlamula swivutiso.

U nga ringeti ku hlaya phepha ra swivutiso hinkwaro. Xiya tafula ra nongonoko wa vundzeni leri nga eka pheji leyi landzelaka kutani u fungha tinomboro ta swivutiso swa tibuku leti u dyondzeke tona lembe leri.

2. Phepha leri ri na swiyenge swa MUNE:

XIYENGE XA A: Novhele	(35)
XIYENGE XA B: Ntlangu	(35)
XIYENGE XA C: Swirungulwana/Swihungwana	(35)
XIYENGE XA D: Vutlhokovetseri	(35)

3. Hlamula SWIVUTISO SWIMBIRHI, ku suka eka SWIYENGE swin'wana na swin'wana SWIMBIRHI hi ndlela leyi landzelaka.

XIYENGE XA A: NOVHELE

Hlamula xivutiso xa novhele leyi u yi dyondzeke.

XIYENGE XA B: NTLANGU

Hlamula xivutiso xa ntlangu lowu u wu dyondzeke.

XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA

Hlamula swivutiso leswi humaka eka swirungulwana HINKWASWO.

XIYENGE XA D: VUTLHOKOVETSERI

Hlamula swivutiso leswi humaka eka switlhokovetselo HINKWASWO.

Tirhisa tafula ra nongonoko wo tikamba ku vona loko u hlawurile swivutiso hi mfanelo.

4. Landzelela swiletelo leswi nga emasungulweni ya xiyenge xin'wana na xin'wana hi vukheta.
5. Nombora tinhlamulo ta wena ku ya hilaha swivutiso swi nomboriweke hakona eka phepha ra swivutiso.
6. Sungula xiyenge XIN'WANA na XIN'WANA eka pheji YINTSHWA.
7. Nkarhi lowu pimanyetiweke: Tirhisa timinete ta kwalomu ka 60 eka xiyenge xin'wana na xin'wana.
8. Tsala swi basa no vonaka.

TAFULA RA NONGONOKO WA VUNDZENI

XIYENGE XA A: NOVHELE		
Hlamula swivutiso swa novhele leyi u yi DYONDZEKE.		
NOMBORO YA XIVUTISO	TIMARAKA	NOMBORO YA PHEJI
1. <i>Ndzi ngo tinciki!</i>	35	5
XIYENGE XA B: NTLANGU		
Hlamula swivutiso swa ntlangu lowu u wu DYONDZEKE.		
2. <i>Byokota Madlayisana</i>	35	7
3. <i>Ku dyela nyama ematlukeni</i>	35	10
XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA		
Hlamula swivutiso leswi vutisiweke eka swirungulwana HINKWASWO.		
4.1 'Swa antswa ndzi phula byi hola'	17	13
4.2 'Masaseka-fularha'	18	14
XIYENGE XA D: VUTLHOKOVETSERI		
Hlamula swivutiso leswi vutisiweke eka swithokovetselo HINKWASWO.		
5.1 'Vulolo'	18	16
5.2 'Ndzoho'	17	17

TAFULA RA NONGONOKO WO TIKAMBA LOKO U HLAWURILE SWIVUTISO HI MFANELO:

Tatisa mavangwa lama pfulekeke hi ku tirhisa mfungho wa nghwaju ku kombisa leswaku u hlawurile nhlayo leyi lavekaka ya swivutiso.

NONGONOKO WO TIKAMBA			
XIYENGE	NOMBORO YA XIVUTISO	NOMBORO YA SWIVUTISO LESWI FANELEKE KU HLAMURIWA	MFUNGHO WA NGHWAJU (✓)
A: NOVHELE (Swivutiso swa ximbangu)	1	1	
B: NTLANGU (Swivutiso swa ximbangu)	2/3	1	
C: SWIRUNGULWANA/ SWIHUNGWANA (Swivutiso swa ximbangu)	4.1 + 4.2	1	
D: VUTLHOKOVETSERI (Swivutiso swa ximbangu)	5.1 + 5.2	1	
LEMUKA: Tiyisisa leswaku u hlamurile swivutiso eka swiyenge SWIMBIRHI ntsena.			

XIYENGE XA A: NOVHELE**XIVUTISO XA 1: NDZI NGO TINCIKI! – FA Thuketana**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga hansi ka wona.

XITSHURIWA XA A

'Phela Ntekele u kule hi ku hlupheka swinene. A a hanya hi ku hamba a dya emitini. Majaha-kulobye va ke va n'wi thya ni vito va ku i Xisindza, hi leswi loko a ka a ta ta humelela emutini, a a nga suki loko va nga si phama a dya. Nkarhi wun'wana a a nga chavi ku heta vhiki hinkwaro a ri emutini wolowo.' 'Kambe sweswi a nga ha voni munhu, u tiveka ehenhla ni le ka vanhu lava a a hamba a hlohla swakudya swa vona,'	5
ku vula manana Mahime.	
'Ina, swi tano, kasi loko vatolo va ta ka va tshula xivutiso lexi nge: Loko u fuwe hlolwa ri tseme ndleve,'a va vone yini, a va nga vonanga swona sweswi swo fana ni leswi endliwaka hi va-Ntekele?'	
'Yo va manyunyu ya Ntekele ya dina <i>man</i> ,' ku hlamula manana Mahime.	10
'Ina wona ya dina,' ku hlamula manana Kulunge.' 'Vatolo va te loko mfenhe yi nantswe vulombe a ya ha kandziyi ni le hansi. Ntekele i mfenhe leyi natsweke vulombe ...'	
'Hi swona vamanana, i nhlikanhi,' ku vula mufundhisi Chavani a ri karhi a hundza laha vavasati lava a va yime kona.	
'Yu!' ku vula manana Mahime hi ku tshukwa, a va a tikhoma nomu.'	15

- 1.1 Boxa vito ra ndhawu leyi vavasati lava a va vulavula va ri eka yona. (1)
- 1.2 Hlamusela leswi Ntekele a a dyondzisa hi swona eka siku ra kona. (2)
- 1.3 Handle ka Manayila, Ntekele u na vana van'wana vambirhi ku nga:
... na ... (2)
- 1.4 Hlawula nhlamulo leyi nga yona eka leti landzelaka:
Ekerekeni ya yena Ntekele a a ri ...
- A mufundhisi.
B murhangeri.
C muchuchisi.
D muaki. (1)
- 1.5 Vula **hiswona** kumbe **a hi swona** u tlhela u seketela nhlamulo ya wena. Ntekele u kulele endyangwini wo fuma. (2)
- 1.6 I yini lexi a xi endla leswaku Manana Mahime a chuha loko Mufundhisi Chavani a lela? (2)
- 1.7 Xana mutsari u vula yini loko a ku: 'Ntekele i mfenhe leyi natsweke vulombe ...'? (2)
- 1.8 Loko a wu ri Mufundhisi Chavani a wu ta endla yini loko u twile leswi a swi vulavuriwa hi Manana Mahime na vanghana va yena? (2)

- 1.9 Mahanyelo ya Ntekele ya kanetana na ripfumelo ra yena. Seketela hi timhaka TINHARHU leti humaka eka tsalwa ra 'Ndzi ngo tinciki!' (3)

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA B

'Hi ndzawutile va ka Chavani, va ka Chavani hi ri ndzaaaawu!'

Ku huwelela John Chavani hi ku gongondza loko a fika ekaya na Manayila. 'Hi amukeleni, amukelani n'eni?' 'Hi amukerile, mi lo hi tela na n'eni?' Ku vula Bella nkata John Chavani hi ku pfula rivanti. 'Enghenani, ha amukela.'

'Ina, hi mi tele ni n'eni, i ntombi yo huma le ka vabuti ... eRixongile,' ku hlamula 5
John Chavani hi ku kendlukela Manayila leswaku a rhanga a enghena.

'Enghena haleno ntombi,' ku vula nkata Chavani, wansati wa xiyimo xo tlukuka, lexi a xi komba leswaku a a ri munhu wa matimba, migingiriko ni nkhinkhi. A a nga sasekanga, kambe a a ri ni ntima wo n'wi fanela ni meno yo ringanana lamo basa paaa! Mahlo ya yena a ma ri makulu, ya ri mahlo lamo olova, lamo komba vunene, ku 10
tshembeka ni vumunhu lebyi a a ri nabyo. Bella nkata Chavani a yo va mbulwa yinene. Kunene hi loko Manayila, a enghena laha a kombiwa kona hi manana loyi, ku nge kamarini ya ku tshama eka yona. John Chavani yena a namba a hundzela ekamarini ya vona ya ku etlela eka yona, laha a nga fika a hluvula baji, ndzhaku a tlhelela ekamarini ya vona ya ku tshama eka yona laha a nga kuma va-Manayila va ri karhi va 15
rungurisana kona.

- 1.10 Boxa vito ra Mufundhisi Chavani. (1)
- 1.11 Hlamusela leswi John Chavani na Manayila va nga hlanganisa xiswona. (2)
- 1.12 Eka nkarhi lowu Manayila a nga baleka ekaya Jamboti a a ri kwihi naswona a lava yini eka ndhawu leyi? (2)
- 1.13 Hi xihhi xivangelo xa ku va Manayila a kumeka a ri eka John Chavani? (2)
- 1.14 Xana Manayila u swi fikelerile leswi a swi yerile eka ndhawu leyi? (2)
- 1.15 Xana Jamboti a a tirha yini? (1)
- 1.16 I yini lexi a xi endla leswaku Mufundhisi Chavani a a hlamala ngopfu loko a vona Manayila eka John Chavani? (2)
- 1.17 Manayila loko a byela John Chavani u vurile leswaku vuxaka bya yena na Jamboti hi byihhi? (2)
- 1.18 Xana i mhaka ya kahle leyi Manayila a nga suka a yi endlile loko a ta tikuma a ri eka ndhawu leyi? Seketela. (2)
- 1.19 Kun'wana eka tsalwa John Chavani u vula leswaku: 'Nkulukumba loyi Ntekele u fanele a ri ni mbilu yo sihalala'. Kombisa ntiyiso wa mhaka leyi hi ku seketela hi leswi nga eka tsalwa. (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 35

XIYENGE XA B: NTLANGU**XIVUTISO XA 2: BYOKOTA MADLAYISANA – MM Marhanele**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA C

GEZANI:	Se ndzi we mbilu, hakanene Makhanana xi tshembekile.	
MAVUNDZA:	He ndhuna kasi u khomile lahaya? N'wina tindhuna ma karhata. <i>(Hi mbilu a yi swi tiva leswaku xin'wana xi fanele ku endlwa ku herisa nhlango wa timbilu leti.)</i>	
GEZANI:	I khale ndzi khomile, u vula leswaku a wu yi tiva mhaka leyi? <i>(Hi nkarhi wolowo nsati lonsongo wa n'anga a tisa swakudya, endzhaku ku yisiwa khwana ra byalwa lebyi nga xaviwa hi mali ya ndhuna xikan'we ni mihivana hinkwayo leyi faneleke. N'anga yi humesa rimhondzo leri a ri tale hi leswo ntho! Ntho! Nthoo!)</i>	5
MAVUNDZA:	Loko u ri na mina u nga chavi nchumu, hi le kaya laha.	10
GEZANI:	Sweswo swi tiva hi mina. <i>(Vavasati va n'anga xikan'we ni vaakelani va enghena hi un'we-un'we, va tela ku ta hayeka miehleketo leyi a yi ri ni swivavi swa swicele swa mindyangu.)</i>	
MAVUNDZA:	Phela kela byalwa lebyi wena nsati-ntsongo, u yimela yini leswi u ngo hi dlayisa ndlala?	15
NWA-RIMBELULE:	A ndzi to na swi pfuketana ndzo kela byalwa byi nga sumiwangi?	
MAVUNDZA:	Ndzi ri kela mani, a ndzi rhandzi ku vungunyana ni leswi swa swifuva swikulu. Wa swi twa? <i>(N'WA-RIMBELULE a sungula ku kela, kutani va sungula ku nwa.)</i>	20
GEZANI:	Hakanene hi xona xibaha, muganga lowu wa katinga leswa byalwa leswi.	

- 2.1 Boxa mbangu lowu timhaka leti nga eka xitshuriwa ti humelelaka eka wona. (1)
- 2.2 Mavulavulelo ya Mavundza eka nsati wa yena ya kombisa yini hi yena? (2)
- 2.3 Hetisa xivulwa lexi nga laha hansi hi ku hlawula nhlamulo leyi nga yona eka leti landzelaka:
- Gezani a a ri ... wa Mavundza.
- A kokwana
- B munghana
- C makwavo
- D mukon'wana (1)
- 2.4 Xana N'wa-Rimbelule i mani eka ntlangu lowu? (1)
- 2.5 I yini xi endlaka leswaku mbilu ya Gezani yi wa eka n'wangulano lowu? (2)

- 2.6 Ku va Makhanana a tikuma a rhandzana na vanhu lava nga vanghana swi na khombo. Seketela mhaka leyi. (2)
- 2.7 Kombisa vumunhu bya Gezani. (2)
- 2.8 Marito ya Nkiyasi ya leswaku Mathebula '... wa ha to sungula ehansi, muti wu tsandzile ..., 'ya vile ntiyiso. Seketela mhaka leyi. (2)
- 2.9 Nyika nhlamuselo ya marito lawa: '... va tela ku ta hayeka miehleketo leyi a yi ri ni swivavi swa swicele swa mindyangu ...' (1)
- 2.10 Kombisa matitwelo ya wena hi maendlelo ya Makhanana yo endla vuxaka na vavanuna van'wana hambiloko a ri evukatini. (3)

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA D

MAVUNDZA:	Wanuna loyi a hatlise a heta, hikuva hambu a ringeta ku tisasa nandzu wu ba nhloko ya yena.	
MAGAMANA:	N'anga Mavundza a wu si nyiketiwa mhaka. U nghena hi leri nge yini?	
MAVUNDZA:	Ndzi khotsa ncila Mayeke.	
MAGAMANA:	... Ndza ha ku nyika nkarhi wo hlamusela u tshunxekile leswaku un'wana ni un'wana a ta tiva lexi ku dlayiseke kumbe lexi nga ta ku ponisa loko swo tshuka swi endlekile. Yana emahlweni.	5
MATHEBULA:	(<i>Loyi a lo whi, wonge u luka mano.</i>) ... Leswi a ku ri ni xinyami a ndzi voniwanga. Mbhaha lowu ndzi wu hlayaka a ku ri yena yaloyi a ndzi tixisa ndzi ku i xiheyiheyi xa mina, kasi nkuku wa kona a ku ri Maluleke.	10
MAGAMANA:	(<i>A n'wi miyeta.</i>) Yima kwalaho Thebuyi. He wena wansati, xana hi swona leswi nuna wa wena a vulaka swona? (MAKHANANA a ku whi, a ri karhi a copetacopeta.)	
MAZIBUKO:	Vulavula noyi ndzina.	15
MAGAMANA:	Mazibuko pfala nomo a wu si nyiketiwa. (MAZIBUKO a miyela.) He wena wansati tiva leswaku xivandla lexi hi nga eka xona xi hlawulekile. A hi le ku swekeni ka matshopetana laha. Ndzi hlamule u nga si huma hi xuva ra ntlhavo.	
MAKHANANA:	(<i>A vulavula a ri karhi a mpfikula.</i>) Hi ...Hi ... swo ...	20
MAGAMANA:	Vulavula mani mi dlaya vanhu mi tlhela mi nyenyela loko swi bihile.	

- 2.11 Xana n'wangulano lowu wu humelela etikweni rihi? (1)
- 2.12 Xana a ku lo humelela yini ku kala vanhu lava va tikuma va ri eka ndhawu leyi? (2)
- 2.13 Hi wihi nsunsumeto lowu endlaka leswaku Mavundza a ku mhaka yi ba nhloko ya Mathebula? (2)

- 2.14 Marito ya Mathebula lawa ya nge: '... a ndzi tixisa ndzi ku i xiheyiheyi xa mina, kasi nkuku wa kona a ku ri Maluleke ...' ya hi byela yini hi ku titwa ka yena? (2)
- 2.15 Hikokwalaho ka yini Makhanana se a sungula ku tikomba ku chava eka ntshaho lowu? (2)
- 2.16 Nyika nhlamuselo ya marito lawa: 'A hi le ku swekeni ka matshopetana laha.' (1)
- 2.17 Hlamusela ku tikeriwa loku Mathebula a nga na kona eka tsalwa leri? (2)
- 2.18 Thoni ya hosi Magamana loko a hlamula Makhanana yi kombisa yini? (2)
- 2.19 Xana wa amukela xigwevo xa 'tihlo hi tihlo' lexi nyikiweke vahehliwa hi hosi Magamana ke? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 2.20 Mavulavulelo ya Mazibuko yo vula Makhanana leswaku i noyi ya hi byela yini hi mahanyelo ya Makhanana? (2)
- [35]**

XIVUTISO XA 3: KU DYELA NYAMA EMATLUKENI – DJ Risenga

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA E

MZAMANI:	... Swa fana na mina loko ndzi tshika xibindzwana xexa mina ndzi chava ku dlawa, hikuva va ngo ho ndzi tela na kwala kaya. Mhaka yo tshama ndzi ku ndzi lava ku wisa a yi ri emiehleketweni, hikuva, tanihilaha ndzi vuleke hakona ekusunguleni, vanhu a va ha ngeni tanihi tolo na tolweni. Swingaleswi-ke, swa fana na loko ndzi ri eku wiseni, u nga vileli, ndza ha ta ya emahlweni ndzi ringeta ku khwajakhwaja kwale spaza xa mina ...	5
MA'AM JOYCE:	(U endla onge u hlundzukile hi ku bohanisa xikandza.) Loko ma ha omelela kwala, mina ndzi to tifambela ndzi tiyela esababini ndzi ya titshamela na n'wananga ... Futhi nawu a wa ha tshimbisi ku tshama laha munhu a ku rhandzaka. Hi le sababini, edorobeni kumbe elokhixini a swi na mhaka, n'wina mi lava ku n'we, kwala nhoveni.	10
MZAMANI:	Swi pfuna yini ku tsendzeleka na tiko hinkwaro munhu a ri na vutshamo eka ndhawu leyi a nga dzima ntsonga kona? Musi vugevenga byi kona hinkwako na kwale sababini, emadorobeni na tiko leri hinkwaro, swi nge pfuni nchumu ku byi tsutsuma.	15
MA'AM JOYCE:	Munhu u fanele ku cinca loko a ha hanya. Hi rini hi ri laha ka Siyandhani? A swi endli makumenharhu wa malembe? Swa fanela ku ya vona swa le handle ku fana na van'wana. Kremetart yi lo ge, kwala nyongeni ...	20

- 3.1 Boxa mbangu lowu timhaka leti ti humelelaka eka wona. (1)
- 3.2 Nyika timhaka TIMBIRHI leti a va bula hi tona. (2)
- 3.3 Hetisa xivulwa lexi nga laha hansi hi ku hlawula nhlamulo leyi nga yona eka leti landzelaka.
- Ma'am Joyce a a tirha ntirho wa ...
- A vuongori.
B vubalana.
C vudyondzisi.
D vuphorisa. (1)
- 3.4 Xana n'wana wa Mzamani na Ma'am Joyce a a ri mani? (1)
- 3.5 I yini lexi endlaka leswaku Ma'am Joyce a a tsakela ku ya tshama eKremetart? (2)
- 3.6 Ma'am Joyce u byela nuna wa yena leswaku ... 'masiku se ya fambile ...', xana u vula yini hi marito lawa? (1)

- 3.7 'Ha ha manyana na vana kwala mapurasini eka dumba ra khale ka khaleni.' Marito ya Ma'am Joyce a ya khorwisi. Seketela mhaka leyi. (2)
- 3.8 Mahlamulelo ya Ma'am Joyce eka xitshuriwa lexi ya kombisa yini hi vumunhu bya yena? (2)
- 3.9 Hlamusela vonelo ra Mzamani eka mhaka yo rhurhela eKremetart. (2)
- 3.10 Aneka vonelo ra wena mayelana na maendlelo ya Ma'am Joyce ya ku ya tshama na Piet na Vukosi eKremetart. (3)

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA F

MA'AM JOYCE:	Ndzi mi byerile leswaku sweswo swa mali ndzi ta mi byela siku rin'wana, n'wina tivani leswaku phenxeni ya mina yi humile, ntsena sweswo.	
MZAMANI:	Ku na swin'wana u swi fihlaka, kumbe u lava ku swi byela munhu un'wana? Mina nkarhi lowuya loko ndzi huma phenxeni ndzi ku andlalerile hikwaswo, ku hava leswi ndzi nga ku fihlela, na xin'we. Ndzi tshame hansi na wena hi kunguhata hanyelo lerintshwa endzhaku ka phenxeni kambe wena wa ndzi civela.	5
MA'AM JOYCE:	Ndzi civa yini? Ndzi mi byerile leswaku ndzi hume phenxeni. Na mapapila lawa ndzi nga ma kuma ndzi mi byerile, tata wa Vukosi.	10
MZAMANI:	Tsundzuka leswaku a ndzi salangi xuma xa wena endzhaku. A ndzi ku sindzisi ku ndzi byela hi ta xona. A ndzo vutisa ntsena.	
MA'AM JOYCE:	Tata wa Vukosee, hi nga jekajekisani hi mali. Sweswi ndzi nga vula ekusunguleni ku ri ndzi ta mi byela siku rin'wana, swi ringene. (<i>U vula hi ku suka eka nuna wa yena a ha khomile papila ra phenxeni hi voko. Lerin'wana a tshamisisa manghilazi exikandzeni hi ku ma tlheriselanyana endzhaku ya tshama kahle etindleveni.</i>)	15
MZAMANI:	(<i>U sala yexe a ha hlamarile.</i>) Se ku suka laha u ya kwihi, u endla yini? A wo tela ntsena ku ta ndzi tlatlarhukela no ndzi bamuzela. Ku hava xa nongoti lexi u nga na xona?	20

- 3.11 Xana mali leyi ku vulavuriwaka hi yona eka xitshuriwa lexi i ya yini? (2)
- 3.12 Xana i mani a fanele ku pfuneta Ma'am Joyce ku twisisa mapapila lama a ma kumeke? (1)
- 3.13 Boxa vito na xivongo xa n'wana wa Piet na Vukosi. (2)
- 3.14 Hlamusela leswi vilerisaka Mzamani eka ntshaho lowu nga laha henhla. (2)
- 3.15 Boxa xivangelo xa ku va Vhakisa a hatlisile ku tthelela ekaya loko a endzerile Piet na Vukosi. (2)
- 3.16 Nyika nkongomelo wa ntlangu lowu. (2)

- 3.17 Hlamusela matitwelo ya Ma'am Joyce loko a ri na Xilavi ekamareni mayelana na xiyimo xa nkumba na malakani. (1)
- 3.18 Hlamusela vumunhu bya Piet. (2)
- 3.19 Loko wena a wu ri xaka ra Mzamani a wu ta n'wi pfuna njhani ku lulamisa swa vukati bya yena. (2)
- 3.20 Mali ya cinca munhu. Seketela mhaka leyi u kongomisa eka ntlangu lowu. (2)
- [35]**

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 35

XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA**XIVUTISO XA 4: XAMUGANGA – SJ Malungana na KA Khosa****4.1 'SWA ANTSWA NDZI PHULA BYI HOLA' – SJ Malungana**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA G

'... Na n'wina mi tirhisa xiyimo xa n'wina na mali leyi mi yi kumaka ku hi tekela leswi nga swa hina. Swi tiveni namuntlha leswaku sweswo swi mi helerile.' Marito ya Ntshikiwana ya heleketiwile hi xihleko xa vafana van'wana lava a va tshamerile endzhaku swinene.

Ntshikiwana u lo namba a ku kakatsuku, a ba rivanti ra tlilasi a ri komba xikosi. Nhloko ya xikolo u hatlile a swi vona leswaku swin'wana a swi nga tshamisekangi etlilasini ya thicara Manganyi. 5

'Thicara Manganyi, xana Ntshikiwana u kumile mpfumelelo wa ku ya ekaya ke? Hikwalaho ka yini a huma hi ku phaba?' Swivutiso leswi a swi nela Manganyi swi ri karhi swi huma eka Nkulukumba Salani, nhloko ya xikolo xa Tsandzeki. Manganyi a hlamula a ku: 'Ntshikiwana u vabya xindzuvo, ntshiva na vutikukumuxi. U langutela leswaku hi fanele ku n'wi pfumelela a tluleta vana lavan'wana vuvabyi byakwe.' 10

'Ndzi ta kombela leswaku mi ndzi vona ehofisini loko nsimbi yi chaya,' Salani a hetelela hi ku kongoma ehofisini yakwe. 15

Endzhaku kaloko nkulukumba Salani a kumile xitori hinkwaxo ku suka eka thicara Manganyi, u vonile swi fanerile leswaku a rhamba nhlengeletano ya xihatla ya vadyondzisi.

Nkulukumba Salani u pfurile nomo wakwe a sungula ku vulavula ni vadyondzisi a ku: 'N'wina vadyondzisi i khale ndzi ...' 20

- 4.1.1 Xana Ntshikiwana a a byeriwile yini ku kala a hlamula hindlela leyi? (1)
- 4.1.2 Hi swihi swilo leswi Ntshikiwana a nge vadyondzisi va va tekela swona? (1)
- 4.1.3 Ntshikiwana u endlile yini ku paluxa mhaka leyi a yi n'wi hlundzukisa? (2)
- 4.1.4 Xihleko xa vafana lava a va tshamerile le ndzhaku swinene xi paluxa yini hi mhaka leyi vuriwaka hi Ntshikiwana? (2)
- 4.1.5 Hikwalaho ka yini a swi fanerile ku va nhloko ya xikolo yi vitana hlengeletano ya xihatla? (2)

- 4.1.6 Hlawula nhlamulo yin'we leyi nga yona eka leti landzelaka:
Hi ku ya hi nhlamuselo ya masiku hinkwawo, xindzuvo swi vula ku ...
A holova.
B rhuketela.
C delela.
D gangisa. (1)
- 4.1.7 Nhloko ya xikolo yi wu kumise ku yini ntiyiso wa mhaka ya Sasavona na thicara Phyandlasa? (2)
- 4.1.8 Mahlamulelo ya thicara Phyandlasa eka xihungwana ya kombisa yini hi mhaka leyi a tengisiwa hi yona? (2)
- 4.1.9 Xana ku hoxekile yini loko mhaka ya Sasavona na thicara Phyandlasa yi vulavuriwa xikaya ke? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 4.1.10 Ndlela leyi tata wa Sasavona a oloxeke xiphiko xa yena hi yona hi ku ba nhloko ya xikolo ya amukeleka ke? Seketela nhlamulo ya wena. (2)

NA4.2 **'MASASEKA-FULARHA' – KA Khosa**

Tihela u hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA H

'Vula ntiyiso u nyumisa Sathana. Sesi luya u ye endlwini, u ya endla yini?'
'Bettie, twisisa laha, swigulana swi ndzi talele, u ya pfa a kukula.'
'U nga hembu na timpfi nhlokweni Tommie, hi yena a swekaka siku na siku, ndzi swi twe khale. Kasi u hanya njhani na vatirhi va wena?' 5
'Hi ta bula ekaya teto, huma u ya tirha!'
'Ndzi nge humi, pfala u ya sweka sweswi. Ndzi nge dyi swo sweka hi madakeni xo hlamba xi tola mafurha mina.'
'Hi swona, ndzi ta sala ndzi pfala, huma!' Bettie u lo na huma o tivisa swigulana leswaku va n'wi landza u ta ya va tshungula le tlininiki ya yena. 'Se hi pfarile laha, ndzi landzeni.' Tommie a nga wu pfulangi nomu, u lo tlakula mahlo a languta. 10
Ku hangalaka ka vavabyi, ku tshunxe ni vatirhi lavan'wana ku tikhumukela.
Dokodela Madambi u fambe hi milenge tikhilomitara ta khume, kutani vamunghana va n'wi khandziyisa va ya n'wi tshika endlwini yakwe. Portia swi n'wi tseme nhlana ku fika ka Dokodela. 15
'Ndzi lo karhala, wo ta ndzi ku heleketa ekaya leswin'wana ndzi ta sa' ndzi hetisa.'
'Hai, loko mi ta ndzi heleketa mo ndzi tshika ndzi hetisa xikan'we a ku salanga swo tala.'
Dokodela u swi amukerile, endzhakunyana Portia a a hetile. Va tlakule n'wana, va khandziya movha ... 20

- 4.2.1 Xana vanhu lavambirhi a va hlamulana va ri kwihi? (1)
- 4.2.2 Hlamusela swilo SWIMBIRHI leswi humeleleke entlangwini wa Bettie na Tommie wo tlangela ku kuma tidigiri ta vona. (2)
- 4.2.3 Tommie a a vule yini ku kala va ku a vule ntiyiso a nyumisa Sathana? (2)
- 4.2.4 Nyika xivangelo lexi endleke leswaku Dokodela Tommie a va musweki emutini wa yena? (2)
- 4.2.5 Marito lama nge: 'Ndzi nge humi, pfala u ya sweka sweswi', ya paluxa yini hi matikhomelo ya Bettie? (2)
- 4.2.6 Dokodela Tommie u fikise ku yini ekaya endzhaku ka loko Bettie a tekile vavabyi a famba na vona? (2)
- 4.2.7 Loko Tommie a ala ku hamba a sweka hi twa va ku: 'Bettie u lo na twa leswi o khanisa timhuti, a tlula a tswontswa Tommie.' Xana Bettie a swi endlela yini leswi? (2)
- 4.2.8 I mani Masaseka-fularha eka xirungulwana lexi? (1)
- 4.2.9 Hikwalaho ka yini Dokodela Tommie a nga vulangi nchumu loko Bettie a lerisa vavabyi ku suka va n'wi landza ke? (2)
- 4.2.10 Emakumu Dokodela Tommie u kumeka a rhandzana na Portia. Xana wena wa yi sola mhaka leyi ke? Seketela. (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 35

XIYENGE XA D: VUTLHOKOVETSERI**XIVUTISO XA 5**

- 5.1 Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi swi nga ehansi ka xona.

VULOLO – KG Baloyi

1	Mi tlanga hi vana ke!
2	Vana i nyiko ya Xikwembu.
3	Vana vo tshama va lo dlhurhu, tha!
4	Va fambisa timbambu himpfhuka ri tlhava.
5	Loko mi hi xisa mi ri i xilungu,
6	Mulungu i mulungu, u hanya xilungu.
7	Xilungu a mi xi hetu kahle.
8	Lebyi i vulolo, mi nga hambeli xilungu.
9	Vulani hi rito ro hlantsweka mi ku: 'Hi chava ku hlantswa.'
10	Xilungu a hi ku siya timbambu erivaleni.
11	Mi vevukisa tinhlayo ni <i>biology</i> .
12	Mi phyamisa tinhlayo to hlanganisa no susa.
13	Mi xixa dyondzo ya <i>biology</i> na ya swirho xiyimo.
14	Xilungu i xilungu, a hi vulolo byo siya timbambu erivaleni.

- 5.1.1 Hi mintila leyi nga tluliki MUNE boxa mongo wa xitlhokovetselo lexi. (2)
- 5.1.2 Nyika nhlamuselo ya masiku hinkwawo ya rito 'Vulolo'. (2)
- 5.1.3 Mutlhokovetseri u hlamusela yini hi ntila wa 7 lowu nge: 'Xilungu a mi xi hetu kahle'? (2)
- 5.1.4 Ku vuyeleriwa ka rito '**Mi**' eka mintila ya 11, 12 na 13 swi komba ntshikelelo. Hi yih mhaka leyi ku tshikeleriwa yona? (2)
- 5.1.5 Hi xih xifaniso xa le miehleketsweni lexi mutlhokovetseri a vumbaka xona hi ntila wa 4 lowu nge: 'Va fambisa timbambu himpfhuka ri tlhava'? (2)
- 5.1.6 Xana rito '**xilungu**' eka ntila wa 5 ri vula yini? (2)
- 5.1.7 Hlawula nhlamulo yin'we leyi nga yona eka leti landzelaka:
Marito ya '... vo tshama va lo dlhurhu, tha!' Ya vula leswaku va ...
- A tshamela ku thamuka va ya hala na hala.
B tshama va nga ambalangi nchumu.
C tshamela ku nwa mati ephayiphini.
D tshama va hlundzukile minkarhi hinkwayo. (1)
- 5.1.8 Xana mutlhokovetseri u titwa njhani eka xitlhokovetselo lexi? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 5.1.9 Xana 'Vulolo' lebyi ku vulavuriwaka hi byona eka xitlhokovetselo lexi byi nga va byi kongomisiwile eka vanhu va xisati ke? Seketela nhlamulo ya wena. (3)

- 5.2 Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi swi nga ehansi ka xona.

NDZOHO – KG Baloyi

- 1 Mi nga chaveni n'wina lavakulu,
 2 Na n'wina lavatsongo mi nga chavi,
 3 Siku mi swi kumaka swi lo mpha!
 4 Siku mi swi kumaka swi lo ntlwi!
 5 Ku khoneta yin'wana hi tlhelo,
 6 Mi tibyalela yona.
- 7 Ku byala a hi ku lahla,
 8 Ndzoho yaleyo yi ta kukumuka yi mila,
 9 Siku rin'wana yi ta mi tswalela mihandzu,
 10 Siku rin'wana yi ta mi dyondzisa ku kha swa le henhla,
 11 Mi nga dyela henhla tanihi nhutlwa,
- 12 Ma swi vona,
 13 A ku na vutlhari byo tlula lebyi,
 14 Leswinene wo t'endlela
 15 Ku byala i vusasekisi,
 16 Endla tano na wena

- 5.2.1 Hi mintila leyi nga tluliki MUNE nyika hungunkulu ra xitlhokovetselo lexi. (2)
- 5.2.2 Tsavula marito mambirhi eka ndzimana ya 1 lama vulaka ku tala ngopfu ka swilo. (2)
- 5.2.3 I vamani lava faneleke ku veka swo karhi loko va swi kumile swi tele? Tsavula ntila wun'we eka xitlhokovetselo lowu hlamulaka xivutiso lexi. (2)
- 5.2.4 Eka ntila wa 12 mutlhokovetseri u ri: 'Ma swi vona,' Hi swihi leswi ku voniwaka swona? (2)
- 5.2.5 Mutlhokovetseri u tirhisile thoni ya njhani eka ndzimana yo hetelela ya xitlhokovetselo lexi? (2)
- 5.2.6 Hlamusela leswi ntila wa 11 lowu nge: 'Mi nga dyela henhla tanihi nhutlwa,' wu vulaka swona. (2)
- 5.2.7 Marito ya: '... Ku khoneta yin'wana hi tlhelo,' eka ntila wa 5, ya vula yini? (1)
- 5.2.8 Xitlhokovetselo lexi xi ku lemukisa yini? (2)
- 5.2.9 Kombisa ndlela leyinene leyi mutlhokovetseri a tirhiseke vuyimeri ha yona ku humelerisa hungu ra yena eka xitlhokovetselo lexi xa 'Ndzoho'. (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA D: 35
NTSENGO WA TIMARAKA: 70